

Geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel

P.C. EMMER

Geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel

Nieuw Amsterdam

© 2019 P.C. Emmer
© 2019 Nieuw Amsterdam
Alle rechten voorbehouden
Tekstredactie Marianne Tieleman
Register Yulia Knol
Omslagontwerp Bureau Beck
Foto auteur © Pascale Drent
Kaart © Marcel Groenen
NUR 680
ISBN 978 90 468 2436 8
www.nieuwamsterdam.nl

Inhoud

Voorwoord	11
DEEL I – MEEDOEN OF NIET?	
De Atlantische slavenhandel, het Iberische voorbeeld en het Nederlandse geweten	
1 Nederland en de slavenhandel. Vergeten of herinneren?	19
2 De grootste misdaad tegen de menselijkheid?	24
3 De Portugezen: de brug tussen slavernij in de Oude en de Nieuwe Wereld	32
4 De ommezwaai in de Nederlandse ideologie	39
5 De slavenhandel naar Nederlands Brazilië	45
DEEL II – DE BEGERIGE KOPERS	
Planters en plantages in de Nieuwe Wereld	
1 De Engelse en Franse Cariben: een tweede Nederlands Brazilië?	55
2 De Nederlandse Antillen en de slavenhandel naar Spaans-Amerika	63
3 De slavenhandel naar de Nederlandse Guyana's	67
4 De opheffing van het monopolie van de West-Indische Compagnie	71

DEEL III – DE SLAVENREIS

Vertrek uit Nederland en verblijf aan de Afrikaanse kust

1 De voorbereiding	77
2 Het ronselen van de bemanning	80
3 De samenstelling van de ruillading	86
4 Brachten de Europese goederen Afrika schade toe?	89
5 Op de Afrikaanse kust. De aankoop van slaven	95
6 De demografische kosten van de slavenhandel voor Afrika	104
7 Waar kwamen de slaven vandaan?	109
8 Waarom liet Afrika zoveel slaven gaan?	117
9 Verslag van een slaaf en een koopman	121

DEEL IV – DE SLAVENREIS

De oversteek van Afrika naar West-Indië

1 De grote sterfte	133
2 Het gevecht tegen de dood	138
3 Opstanden aan boord	143
4 De middenpassage: het verhaal van Equiano	150
5 De aankomst in West-Indië	154
6 De verkoop van de slaven	158

DEEL V – DE WEST-INDISCHE PLANTAGES EN DE

ONVERZADIGBARE VRAAG NAAR SLAVEN

1 Waarom waren er op de West-Indische plantages steeds meer slaven nodig?	163
2 Opstandelingen en weglopers	170
3 Overleven, aanpassen en opklimmen	180
4 Equiano over de aankomst in West-Indië	184

DEEL VI – DE NEDERLANDSE SLAVENHANDEL

Wat bracht het op?

1 De terugreis naar Nederland	189
2 Winst en verlies in de Nederlandse slavenhandel	193
3 Het economische belang van de Nederlandse slavenhandel	198
4 De slechte reputatie van Suriname en de Nederlandse slavenhandel	204

DEEL VII – DE NASLEEP

De afschaffing van de Nederlandse slavenhandel, de illegale slavenvaart en de aanvoer van contractarbeiders uit Azië

1	De afschaffing van de slavenhandel	211
2	De illegale slavenhandel	218
3	De lange weg naar een wereld zonder slaven	226
4	De afschaffing van de slavernij in de Nederlandse koloniën	231
5	Afrika zonder slavenhandel	236
6	Suriname zonder slavenhandel	246
7	Een nieuwe slavenhandel? Het vervoer van Aziatische contractarbeiders naar Suriname	253

DEEL VIII – DE MORAAL

Nog een ereschuld?

1	Hoe schuldig is Nederland?	261
2	De slavenhandel: nog een Nederlandse ereschuld?	266

	Nawoord – De Nederlandse slavenhandel in de vroegmoderne wereld	275
--	---	-----

	Verantwoording	301
--	----------------	-----

	Register	317
--	----------	-----

De routes van de slavenhalers rond de Atlantische Oceaan

Voorwoord

De slavenhandel is een onderwerp waarover we in ons land lang gezegen hebben. Dat is niet het geval met de ‘Gouden Eeuw’. Van generatie op generatie wordt het verhaal verteld van de kleine Republiek en haar grote vloot, die wereldwijd opereerde en van de vele koene zeevaarders als Willem Barentsz, Michiel de Ruyter en Piet Heyn. Met handel geld verdienen, daar kon toch niets verkeerd aan zijn, ook al gebeurde dat ver weg? Kolonialisme was heel iets anders; dat kon een kind begrijpen. Kolonialisme ging vaak gepaard met onderdrukking en uitbuiting, maar handel was ruil en daar werd – zoals bekend – iedereen alleen maar beter van. In dit rooskleurige zelfbeeld van het vaderlands verleden paste de slavenhandel niet.

Dat is snel aan het veranderen. De groei van het aantal Nederlanders dat afstamt van slaven uit de Nederlandse Cariben heeft ervoor gezorgd dat de slavenhandel en slavernij onderdeel van de vaderlandse geschiedenis zijn geworden. In het overzicht van de Nederlandse geschiedenis, opgesteld in opdracht van de regering in 2006, de *canon van de Nederland*, is ‘mensenhandel en gedwongen arbeid in de Nieuwe Wereld’ een van de vijftig ‘vensters’ op ons nationale verleden. Opvallend is dat de geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel en slavernij in Zuid-Afrika en Azië niet wordt genoemd, hoewel zich daar op den duur meer slaven bevonden dan in de Nederlandse bezittingen in de West. De nakomelingen van die slaven hoor je niet. Dat verschil lijkt samen te hangen

met de omstandigheid dat er maar weinig immigranten uit Indonesië, Ceylon, India, Maleisië en Zuid-Afrika naar Nederland zijn gekomen die zich nog bewust waren van het slavernijverleden van hun familie. En als ze daar nog wat van wisten dan zwegen ze erover, want voor hen was Nederland het beloofde land en als je daar mocht wonen deed je niet lastig over de zwarte bladzijden uit het verleden van de kolonisator.

In de vs is de herinnering aan de slavenhandel en de slavernij nooit in de vergetelheid geraakt. Daar hadden de zwarte Amerikanen dit onderdeel van de geschiedenis nodig om aandacht te vragen voor hun slechte maatschappelijke positie. Aanvankelijk voerden zij campagne voor gelijke burgerrechten en toen dat doel bereikt was, wilden ze steun bij het verkrijgen van beter onderwijs, betere banen en betere huisvesting. Het verleden fungeerde daarbij als stormram. De Joden hadden dat immers ook gedaan en met veel succes. Laatstgenoemden konden in de vs op brede sympathie rekenen vanwege de Holocaust. Dat bracht Martin Luther King op een idee en hij noemde de slavenhandel en de slavernij 'de zwarte holocaust'. Dat begrip had als geen ander sympathie weten op te wekken en dat konden de zwarte Amerikanen goed gebruiken.

Hierna wordt duidelijk dat de vergelijking tussen de slavenhandel en de Holocaust niet opgaat, maar oppervlakkig gezien lijken er wel een paar aanknopingspunten te zijn. De slavenhandelaren hadden immers de Afrikanen net als de Joden op onmenselijke wijze van huis en haard weggesleept en dat had voor een blijvend trauma gezorgd, dat op de een of andere manier de verre nakomelingen nog parten speelde. Mannen, vrouwen en kinderen werden regelmatig door verkoop uit elkaar gerukt, want de slavenhandelaren hielden geen enkele rekening met de familiebanden van de slaven en na aankomst in de Nieuwe Wereld deden de planters dat evenmin. En net als bij de Joden lag de dood steeds op de loer, want de sterfte onder de slaven was enorm, zowel tijdens de reis als later, op de plantages. Geen wonder dat de zwarte Amerikanen het in de moderne maatschappij moeilijk hadden en dat velen nooit verder kwamen dan de onderste treden van de maatschappelijke ladder. Het slavernijverleden maakt het nu eenmaal onmogelijk het zwarte volksdeel

in de vs steeds naar blanke maatstaven te meten. Dat was onrechtvaardig, want de Afrikaanse slaven en hun nakomelingen hadden in de Nieuwe Wereld altijd veel minder kansen gehad dan de andere immigranten.

Na de Tweede Wereldoorlog begon de Amerikaanse samenleving morrend plaats te maken voor de zwarten. Scholen, universiteiten en de overheid reserveerden een deel van hun plaatsen exclusief voor hen. Daardoor ontstond er op den duur wel een zwarte middenklasse, maar de meeste zwarten in de vs bleven deel uitmaken van de maatschappelijke onderlaag. Nog steeds zaten er meer zwarte mannen in de gevangenis dan in de collegebanken. Dat was raadselachtig. Hoe kwam het dat de zwarten niet pasten in de 'American Dream', waarin eenieder door hard aanpakken de kans kreeg 'van krantenjongen tot miljonair' te worden? Zou de studie van het zwarte verleden een verklaring kunnen geven voor dit probleem? De wetenschappelijke wereld in de vs reageerde meteen. Een snelgroeiend leger van onderzoekers en docenten stortte zich op de geschiedenis van slavenhandel en slavernij en op vrijwel iedere Amerikaanse onderwijsinstelling werd er aandacht aan besteed. Slavenschap na slavenhandeling kwam uit de archieven tevoorschijn, terwijl er ook veel materiaal voorhanden bleek te zijn over het leven van de slaven op de plantages. Het resultaat is dat we thans meer weten over de komst van de Afrikaanse slaven naar de Nieuwe Wereld dan van welke andere migrantengroep ook.

In Europa en ook in Nederland liep het allemaal niet zo'n vaart. Pas in de jaren zeventig van de vorige eeuw ontstond er in ons land enige belangstelling voor de geschiedenis van de slavenhandel en de slavernij. Als motor fungeert daarbij de zwarte gemeenschap, die in Nederland voornamelijk bestaat uit Surinamers en Antillianen en hun kinderen. Samen bedraagt hun aantal bijna een half miljoen en dat is blijkbaar de vereiste kritische massa om een eigen plaats op te eisen in het nationale geschiedbeeld. De methoden om aandacht voor het zwarte verleden te vragen werden voor een deel gekopieerd uit de vs. Vandaar de roep om een monument ter herinnering aan slavenhandel en slavernij en vandaar de eis tot het doen van herstelbetalingen aan de nakomelingen van de slaven. Aan het in-

willigen van beide eisen zitten trouwens nogal wat haken en ogen zoals hierna duidelijk zal worden.

In dit boek is veel plaats ingeruimd voor de meest recente onderzoeksresultaten over de slavenhandel in het algemeen. Daardoor kan de lezer het Nederlandse aandeel in deze handel vergelijken met dat van andere landen. Overigens komt in dit boek alleen de slavenhandel in het Atlantische gebied aan de orde en dat is niet het hele verhaal. De Europeanen, onder wie de Nederlanders, kochten en verkochten ook slaven in Azië en in Afrika. Daarover is echter veel minder materiaal in de archieven bewaard gebleven dan over de Atlantische slavenhandel. Vandaar dat de wetenschappelijke literatuur over de slavernij in en de slavenhandel naar de Nederlandse koloniën in Azië en Zuid-Afrika nog maar mondjesmaat voorhanden is.

Ieder nieuw boek over de slavenhandel is schatplichtig aan een lange reeks voorgangers en dat geldt ook voor dit boek. Tussen 1930 en 1935 publiceerde de Amerikaanse econome Elisabeth Donnan de *Documents Illustrative of the History of the Slave Trade to America*, terwijl in Frankrijk Gaston Martin, hoogleraar in de nieuwe geschiedenis te Bordeaux, in 1931 *L'Ère des négriers (1714-1774): Nantes au XVIIIe siècle* publiceerde, waarin hij onder meer 787 rapporten van kapiteins van slavenschepen uit Nantes analyseerde. Uit zijn onderzoek bleek dat de Fransen geen goedkope spiegeltjes en kralen ruilden tegen slaven, maar kostbare producten uit Europa en Azië. Ook presenteerde hij nieuwe informatie over de tonnage en de inrichting van de slavenschepen, de sterfte onder de slaven en de bemanning, de opstanden aan boord en de grote schommelingen in de winstgevendheid van de slavenreizen. Met *L'Ère des négriers* is Gaston Martin de grondlegger van de wetenschappelijke geschiedschrijving van de Atlantische slavenhandel.

De echte doorbraak kwam echter pas in 1969 met Philip Curtins *The Atlantic Slave Trade: A Census*. Dit is het eerste overzicht waarin de slavenschepen van alle nationaliteiten in de berekening werden betrokken. Het was Curtin namelijk opgevallen dat er in de historische literatuur allerlei getallen circuleerden over de totale omvang van de Atlantische slavenhandel - met aantallen die kon-

den oplopen tot zestig en zelfs tot honderd miljoen slaven - maar dat er nauwelijks serieus onderzoek was gedaan om dat totaal te berekenen. De meeste historici schreven elkaar gewoon over. Aan de hand van de toen bekende gegevens over de slavenhandel en met behulp van historische volkstellingscijfers berekende Curtin het totale aantal ontscheepte slaven op 9,4 miljoen. Hij voegde er echter aan toe dat dit totaal in de toekomst door nieuwe gegevens nog ongeveer 20 procent hoger of lager zou kunnen uitvallen. Een knappe prestatie, want bijna vijftig jaar later staat de teller nu bij 10,75 miljoen. Bovendien was Curtin de eerste die aantoonde dat als het om Noord- en Zuid-Amerika gaat weliswaar een derde van alle zwarten in de vs woonde, maar dat de Atlantische slavenhandel slechts 5 tot 7 procent van alle slaven naar Noord-Amerika had vervoerd. Zijn cijfers toonden bovendien aan dat de Nieuwe Wereld tot in de negentiende eeuw veel meer een demografische appendix was van Afrika en niet van Europa.

Het boek van Curtin behandelde niet alleen het totale aantal overgebrachte slaven, het behandelde ook de sterfte onder de slaven en de bemanning en constateerde dat de plaats van inkoop op de Afrikaanse kust een belangrijke factor vormde in de overlevingskansen van de onvrijwillige passagiers aan boord. Dit pionierswerk zorgde voor een aanzienlijke stroomversnelling in het wetenschappelijk onderzoek naar de Atlantische slavenhandel en er verschenen daarna al spoedig een aantal detailstudies over de Engelse, Franse, Portugese, Spaanse, Amerikaanse, Deense, Zweedse, Brandenburgse, Baltische, Belgische en Nederlandse slavenhandel. Deze nieuwe onderzoeksresultaten werden op den duur door David Eltis en zijn team bijeengebracht in een grote *database*, waarin de gegevens van maar liefst 34.940 slavenreizen die tussen 1525 en 1866 zijn ondernomen zijn opgenomen.

Toch is ook dit laatste getal nog steeds niet definitief, want het onderzoek gaat door, hoewel het totale aantal overgebrachte slaven daardoor nauwelijks meer verandert. Dat geldt ook voor de Nederlandse slavenhandel, die volgens de database, geraadpleegd op 29 oktober 2018, in totaal 554.336 slaven omvat. Tien jaar geleden was dat aantal nog 40.000 slaven lager, omdat sindsdien kwam vast te

staan dat de Zeeuwse schepen die in de achttiende eeuw illegaal handel hadden gedreven in het Atlantische gebied, niet alleen goederen vervoerden maar ook slaven. Maar ook met deze nieuwe gegevens wijkt het Nederlandse aandeel in de Atlantische slavenhandel minder dan 10 procent af van de vorige berekening.

De geschiedenis van de slavenhandel vraagt aandacht voor een zwarte bladzijde uit de Nederlandse geschiedenis. De 'beschaafde wereld' inclusief Nederland heeft ruim drie eeuwen lang met twee maten gemeten. De inwoners van Nederland en van de rest van Europa maakten hun eigen soort niet tot slaaf. Dat de Afrikanen en Aziaten anders handelden zou voor de Europeanen, inclusief Nederland, geen reden moeten zijn geweest om deze vreemde normen te accepteren en daar dan maar aan mee te doen. In economisch opzicht had het meer voor de hand gelegen als Europa zijn eigen krijgsgevangenen en wetsovertreders tot slaaf had gemaakt en die vervolgens naar de koloniën in de Nieuwe Wereld had gestuurd. Racisme heeft dat onmogelijk gemaakt.

DEEL I

MEEDOEN OF NIET?

De Atlantische slavenhandel, het Iberische
voorbeeld en het Nederlandse geweten

1

Nederland en de slavenhandel.

Vergeten of herinneren?

‘Nederland’ is langzaam aan het verdwijnen. Het zal steeds meer een historisch begrip worden naarmate de Europese Unie in aanzien en gezag toeneemt. Sommigen zullen er niet rouwig om zijn dat hun nationale staat opgaat in een verenigd Europa. Zo lijkt het wel of voor veel Walen en Vlamingen België niet snel genoeg kan worden opgeheven. Tot voor kort leken ook de Duitsers niet erg geïnteresseerd in het voortbestaan van hun land, terwijl de Schotten in een verenigd Europa hopen zich eindelijk weer te kunnen losmaken van de Engelsen. Maar er heeft zich een reactie ontwikkeld. Het mag dan zo zijn dat we de huidige soevereine staten als verouderd dienen te beschouwen, niets let de Nederlanders het verlies van hun soevereiniteit te compenseren door trots te zijn op de rol van Nederland in het verleden. Dat gebeurde tijdens de Duitse bezetting en nu Nederland lijkt op te gaan in het Verenigde Europa gebeurt het weer. In de laatste jaren is er zelfs sprake van een hausse in studies over het Nederland van vroeger, met name over de zeventiende, de ‘Gouden Eeuw’. Wat waren we toen goed! Nederland leek wel één grote verzameling scheepstimmerwerven annex pakhuizen. Overal zeilden de Nederlandse schepen heen en alleen door het blote overwicht van het getal slaagden de ons omringende concurrenten erin om aan de Nederlandse machtspositie in de wereldhandel op den duur een einde te maken. Maar daarom niet getreurd; de groei van de economie had zo’n bloei van de kunsten, wetenschappen en van de *civil society* tot gevolg dat we er vandaag

nog een warm gevoel van krijgen. Geen land telde zoveel goede ambachtslieden en meesterschilders als Nederland en de verdraagzaamheid op godsdienstig en sociaal gebied was nergens zo groot. Natuurlijk konden zulke hoogtijdagen niet duren en in de achttiende en negentiende eeuw veranderde Nederland in een saai land, waar niet veel bijzonders aan te herinneren was. Pas in 1945, na afloop van de vijf sombere jaren van de Duitse bezetting, was dat weer mogelijk. Toen kwam het 'Gouden-Eeuw-gevoel' opnieuw boven en tot de verbazing van slechts weinigen bleek ons land tussen 1940 en 1945 louter bevolkt te zijn geweest door verzetshelden, illegale drukkers, bonnenvervalsers, onderduikers en hulpverleners aan de Joden. Op welke Nederlandse zolder had geen Anne Frank verstopt gezeten?

We doen ons verleden onrecht aan met zulke simpele voorstellingen. Er werd wel leuk verdiend in het Nederland van de Gouden Eeuw, maar tegelijk bestond er zowel in de steden als op het platteland grote armoede, die volgens onze huidige opvattingen ontoelaatbaar zou zijn. Ook in de meest recente periode van onze geschiedenis bestonden er dergelijke paradoxen. Er waren in de jaren '40-'45 wel verzetshelden in ons land, het aantal collaborateurs was echter groter. Er zijn meer Nederlandse vrijwilligers gevallen aan de Duitse dan aan de geallieerde kant. Zo zit er aan alles een keerzijde en dat gold ook voor de snelle groei van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden tot wereldmacht. In de Nieuwe Wereld verdreven en doodden onze voorvaderen de Indianen, in Afrika handelden ze in slaven en in Azië moordden ze onder meer de bevolking van een heel eiland uit om hun handel veilig te stellen.

Natuurlijk is het heel menselijk datgene uit het verleden te vergeten waarvoor je je schaamt en datgene te onthouden waarop je trots bent. Maar waarvoor moet je je schamen en waar moet je trots op zijn? De antwoorden op die vraag lopen nogal uiteen in de tijd. Wat vroeger dapper, groots en vooruitstrevend leek, wordt tegenwoordig afgekeurd en omgekeerd. Zo waren vijftig jaar geleden nog veel Nederlanders van mening dat er in Nederlands-Indië iets groots werd verricht, terwijl daar vandaag meestal veel negatiever over wordt gedacht. Met het oordeel over de verzuiling in ons land - om